

РОЗДІЛ 1

ТОРГОВЕЛЬНІ ЗВ'ЯЗКИ СУСПІЛЬСТВ ТРИПІЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

На території сучасної України неолітичний період (8-3 тисячоліття до н. е.) пов'язується, насамперед, із **Трипільською культурою** мідного віку*, що полягала в:

- ◆ заміні мотичного землеробства орним;
- ◆ інтенсивному розвитку тваринництва, зокрема, переході від перших спроб розведення тварин до стадного (придомного) тваринництва й освоєння тяглової сили великої рогатої худоби;
- ◆ зародження патріархальних відносин;
- ◆ виникнення регулярного міжплеменного обміну;
- ◆ утвердження міцних зв'язків із прогресивними формами балкано-дунайської матеріальної культури.

З'явившись на історичній арені на початку IV тисячоліття до н. е., Трипільська культура проіснувала близько 1500 років. Племена її носіїв освоїли весь Правобережний Український Лісостеп і частково Лівобережжя в Середньому Подніпров'ї.

Хронологічно історія трипільців поділяється на три основні етапи:

- ◆ ранній (4000-3600 рр. до н. е.);
- ◆ середній (3600-3100 рр. до н. е.);
- ◆ пізній (3100-2500 рр. до н. е.).

За різних часів своєї історії трипільці межували та контактували з іншими народами, що перебували на різному рівні соці-

* Останні дослідження пов'язують існування суспільств Трипільської культури з другою половиною 6 тисячоліття до н. е. (Трипільська культура. Пошуки, відкриття, світовий контекст. - Київ, 2007. - С. 19.)

Міжнародні торговельні зв'язки України: генезис і структура

ально-економічного розвитку, запозичуючи в них найновіші культурні та технічні досягнення і передаючи їх іншим спільнотам.

Так, в обмін на хліб і худобу трипільці отримували від скотарських племен не лише коней, але й запозичили деякі способи та технології керамічного виробництва. У зв'язку з поширенням міді виробли з неї та руди завозилися з Балкансько-Дунайського регіону.

Дніпро-донецьке населення використовувало спосіб виготовлення кам'яних сокир і тесал, винайдений Сурсько-Дніпровською спільнотою. Сурсько-дніпровські племена зі свого боку запозичили у дніпро-донецьких спільнот способи орнаментування посуду за допомогою гребінцевого штампю.

Трипільська культура, вийшовши зі світу балкано-дунайських культур, розвинулася на нашій території в яскраве і своєрідне явище. З'явившись на початку V тисячоліття до н. е. на території України, впродовж його першої половини трипільці освоїли простір від південно-східних відрогів Карпат до Південного Бугу, поглинувши носіїв Бузько-Дністровської культури та – частково – культури лінійно-стрічкової кераміки. Просуваючись далі на схід, вони на початку IV тисячоліття до н. е. зайняли межиріччя Дністра і Дніпра, а в першій половині цього періоду освоїли Верхнє Побужжя та Середню Наддніпрянщину, вийшовши за межі лісостепової смуги. Поширення носіїв Трипільської культури пов'язано не лише з приростом населення – природним і завдяки постійним міграційним імпульсам, – а й екстенсивними формами землеробства, що призводили до виснаження ґрунту та необхідності переселятися в нові місця.

Серед землеробських культур Трипільська полишила найяскравіший слід у давній історії України. Це дало підстави поглибити коріння українського народу до часів існування цієї культури.

На **ранньому етапі історії** трипільців їхніми сусідами на півдні в пониззі Дунаю були носії культур Боян, Болград-Алдень; на південному заході – Трансільванії та північно-західних Балкан (Вінча, Тордош), на північному сході – племена Дніпро-Донецької неолітичної культури. У цей самий період установлюються контакти з населенням Середньостогівської й Азово-Дніпровської культури. Завдяки цьому у степовиків з'являються металеві

Торговельні зв'язки суспільств Трипільської культури

вироби, вироби з кераміки, посуд із домішкою товченої мушлі, прикраси у вигляді пластин, виготовлених із кістки і перламутру. Водночас завдяки трипільському та варненському впливам сформувалися степові вогнища металообробки.

На середньому та початку пізнього етапу трипільці контактували на півдні з племенами культури Гумельниці, у степовій зоні – з носіями культур середньостогівської спільноти та нижньомихайлівської культури, на північному заході – з представниками культури Лендель, а на заході – полгарської культури. Трипільська культура була поширена від Буковини до Середнього Подніпров'я та від Південної Волині до Надчорномор'я.

За природними умовами (якість ґрунтів) Верхнє Подністров'я, куди пересилилася частина трипільців, було менш придатним до ведення традиційного трипільського землеробського господарства, ніж Середнє, і треба вважати, що привертало сюди трипільців передусім поклади високоякісного туринського кременю, що слугував предметом обміну, зокрема з населенням культури Тисаполгар, і розповсюджувався на відстань до 500 км, а також виходи соляних джерел.

Енеолітичний період в історії степового населення України можна визначити проміжком часу між кінцем першої половини IV – серединою III тисячоліття до н. е. Жваві стосунки в цей час підтримувалися трипільцями з племенами скелянської культури. Завдяки обміну з'являються і перші золоті вироби, аналогічні знайденим на західному узбережжі Чорного моря у відомому Варненському некрополі. У побут скелянців входить запозичена у трипільців високоякісна кераміка з розписом і канельованою поверхнею. Водночас землеробські культури сприймають і певні досягнення скотарів. Це добре фіксується у зміні характеру трипільського кухонного посуду, який формою, домішками черепашки, орнаментальними мотивами дуже близький до кераміки, відомої з поселення Стрільча Скеля. Не виключено, що значний вплив на землеробів мали й досягнення у військовій справі скотарів. Можливо, що одним із предметів обміну були високоякісні крем'яні вістря до стріл і дротиків, довгі ножевидні пластини тощо. Звичайно ж предметами обміну були і продукти ско-

Міжнародні торговельні зв'язки України: генезис і структура

тарського господарства та худоба, можливо, навіть коні з боку пастухів, які за це отримували землеробську продукцію.

Таким чином, між землеробами і скотарями в середині IV тисячоліття до н. е. склалася система взаємовигідних стосунків, що передусім була вигідна степовому населенню, руйнувати яку йому було не вигідно. Існує цілком слушне припущення, що таким обміном із боку степовиків займалися спеціалізовані групи людей, навіть існували майстри-мінйяли, які завдяки престижній посередницькій діяльності набули досить високого соціального статусу. Навіть поховання представників таких груп, включаючи не лише чоловіків, а й жінок і дітей, супроводжувалися престижними та соціально значними речами: намистами з мідних пронизок, браслетами і скроневиими підставками з мідного дроту, шилами, високоякісними виробами з кременю, що, можливо, ще не були у використанні, поясами з мушлевих намистин, зрідка імпортним якісним посудом тощо.

Після періоду небувалого розвитку металургійного виробництва в рамках енеолітичних культур Карпатської Котловини басейну Нижнього Дунаю, головним продуктом якої були великі мідні сокири, в першій половині III тисячоліття до н. е. відбувся ренесанс у виробництві предметів із кременю, що функціонували як об'єкти престижу та результати так званої крем'яної індустрії (сокири, серпи, молоти) і які називалися іноді „**конвенціональними знаряддями**”. Зокрема, трипільське населення Середнього Побужжя розвивало усталені зв'язки із сусідніми кременосними районами протягом усього періоду існування цивілізації. На першому етапі домінуючим був південний вектор (Середнє Подністров'я), а в період розквіту – західний (Верхнє Подністров'я та Південно-Східна Волинь). Відомим прикладом був видобуток, обробка та широкий розподіл смугастого кременю. Цим займалося населення культури кулястих амфор. Найважливішою метою складного процесу видобутку та виробництва було отримання чотиристоронніх, вигладжених сокир.

Піднесення виробництва (землеробства, скотарства, ремісництва) створювало передумови для обміну як усередині трипільської спільноти, так і з навколишнім середовищем. Головними

Торговельні зв'язки суспільств Трипільської культури

статтями торгівлі були зерно, худоба, за які трипільці отримували від сусідніх племен коней, вироби та технології керамічного виробництва; з Балкано-Дунайського регіону завозилися мідь і мідні вироби.

Транзитне розташування трипільців, розгалуження річкових і сухопутних транзитних шляхів сприяли регулярній торгівлі зерном зі степовими общинами Північно-Причорноморської рівнини, Карпатського басейну та Центральної Європи. Головні транзитні шляхи трипільсько-кукутянських общин пролягали вздовж Янтрані, Інгулу, Сухого та Першого Ташимку.

Великий Дніпровський шлях у Самарсько-Орельському міжріччі сприяв розвитку культурно-економічних відносин різних етапів землеробського і скотарського населення. Для степових поселенців Лівобережжя Дніпра важливу роль відігравав Муравський шлях, що з'єднував Пониззя Великої Дніпровської магістралі з верхів'ям Орелі. Припускають, що він був своєрідним мостом, який з'єднував Непольську транзитну дорогу із Сіверським Дінцем і виконував функції контактної зони між Прикубанням, Кавказом і Подонням.

Трипільські племена вели інтенсивний обмін із Кавказькими народами та із населенням, що проживало на території Північно-Західної Європи і берегах Балтики.

ВИСНОВКИ

Стародавні торговельні зв'язки на території сучасної України набули свого розвитку за часів трипільської культури (V тисячоліття до н. е.), де переважав міжплемінний обмін. В обмін на хліб і худобу трипільці отримували від скотарських поселень коней, запозичили деякі способи та технології керамічного способу виробництва. На ранньому етапі історії трипільці підтримували господарські зв'язки з Дніпро-Донецьким населенням. На середньому та початку пізнього етапу вони здійснювали обмін із племенами культури Гумельниця, носіями культур середньостогівської спільноти та нижньомихайлівської культури, представниками культури Лендель. Трипільці використовували різноманітні річ-

Міжнародні торговельні зв'язки України: генезис і структура

кові та сухопутні шляхи для регулярної торгівлі зерном із населенням Північно-Причорноморської рівнини, Карпатським населенням та Центральної Європи.

Визначення

Хронологічно історія трипільців поділяється на три основні етапи:

- ◆ ранній (4000-3600),
- ◆ середній (3600-3100),
- ◆ пізній (3100-2500).

На **ранньому етапі історії** трипільців їхніми сусідами на півдні у пониззі Дунаю були носії культур Боян, Белград-Алдень; на південному заході – представники культур Трансільванії і північно-західних Балкан (Вінча, Тордош), на північному сході – племена Дніпро-Донецької неолітичної культури.

В **енеолітичний період** (перша половина IV – середина III тисячоліття до н. е.) підтримувалися жваві стосунки з племенами Скелянської культури. Завдяки обміну вперше з'являються золоті вироби.

У першій половині III тисячоліття до н. е. активізується обмін продукту на металургійне виробництво в рамках енеолітичних культур Карпатської котловини та басейну Нижнього Дунаю.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Яку роль відігравала Трипільська культура в розвитку торговельно-економічних зв'язків на території сучасної України?
2. Які основні характерні риси культури Трипільця?
3. Які культури були сусідами трипільців?
4. Які часові рамки енеолітичного періоду в історії степового населення України?
5. Дайте характеристику відносин між скотарями та землеробами в трипільській культурі.
6. Назвіть продукти ремісництва, що були предметом обміну трипільця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бунятян К. П., Мурзін В. Ю., Симоненко О. В. На світанку історії. – К., 1988.
2. Гаврилук Н. А. История экономики Степной Скифии: VI–III вв. до н. э. – К., 1999.
3. История мировой экономики. Под ред. Г. Б. Поляка, А. Н. Марковсй. – М., 2004.
4. История человечества. Т. 2, III тысячелетие до н. э. – VII век до н. э. / Перевод с англ. – М., 2003.
5. Каменный век на территории Украины. – К., 1990.
6. Колесников А. Г. Трипольское общество Среднего Поднепровья. Опыт социальных реконструкций в археологии. – К., 1993.
7. Мицик В. За законом світового ладу. Трипільська цивілізація і світогляд українського народу. – К., 2007.
8. Павленко Д. В. История мировой цивилизации. Философский анализ. – К., 2002.
9. Субтельний О. Україна: історія. – К., 1993.
10. Толмачева Р. П., Экономическая история. – М., 2002.
11. Трипільська культура. Пошуки, відкриття, світовий контекст. – Київ, 2007.
12. Трипільська цивілізація у спадщині України. – Київ, 2003.
13. Трипільські поселення-гіганти. Матеріали міжнародної конференції. – К., 2003.
14. Уперенко М. О., Кузнецов Е. А., Парієнко Г. К., Коломійчук Т. Х., Петришина Л. В., Мамонова В. О. Економічна історія України. Навчальний посібник. – Харків, 2005.